

Wyleżyńskiej. Zauważył on mianowicie, że ci, którzy osobiście ratowali Żydów, mieli „o wiele lepsze rozeznanie w rzeczywistych postawach większości społeczeństwa, gdyż zdobyli to doświadczenie w trosce o bezpieczeństwo własne i swoich podopiecznych. Ci zaś, którzy o trudach ratowania mieli małe pojęcie, rysują obraz idealny, oddalony od rzeczywistego”⁵. Dzięki temu bardziej zrozumiałe stają się słowa, które Aurelia Wyleżyńska zanotowała we wrześniu 1942 r. podczas wysiedlania getta warszawskiego: „Otocza nas kłębowisko zmij... Jeden szlachetny stu złych wynagrodzi – nasz procent mniejszy”.

Trzecia część książki poświęcona okresowi powojennemu nie różni się od pozostałych. Powtórzono tam zapewne większość teorii i stereotypów o żydowskim komunizmie i udziale Żydów w podporządkowywaniu Polski Związkowi Radzieckiemu. Wedle autora, Żydzi po wojnie zemścili się na Polakach i osiągnąwszy satysfakcję, wyjechali. W zapale zwalczania zgubnych wpływów żydowskich po raz kolejny kompromituje się broniąc antysemitycznych poglądów Feliksa Konecznego, autora *Cywilizacji żydowskiej*.

Książka ta prezentuje poglądy bagatelizujące antysemityzm występujący w społeczeństwie polskim zarówno przed, jak i po wojnie. Autor nie dostrzega przede wszystkim tego, że to antyjudajizm i antysemityzm umożliwiły przeprowadzenie Zagłady, która choć nie musiała mieć miejsca, jednak była ich kulminacją. Należy pamiętać, że nazizm i hitlerowcy nie pojawiliby się bez odpowiedniego zaplecza ideologicznego, nie przypadkiem też wybrali swoje ofiary. Polacy tym bardziej winni zdawać sobie z tego sprawę, ponieważ ponieśli nieoszacowane straty pod ich rządami. Książka ta przyczyni się więc bardziej do zafałszowania niż do rozjaśnienia i poznania historii stosunków polsko-żydowskich na ziemiach polskich w XX w.

Marcin Urynowicz

Stan wojenny w Polsce. Dokumenty i materiały archiwalne 1981-1983, praca zbiorowa pod red. Tadeusza Walichnowskiego, Wydawnictwo Commandor, Warszawa 2001, ss. 488

Publikacja zawiera łącznie 162 dokumenty w oryginalnym brzmieniu, które – jak stwierdzili autorzy – „wytworzone zostały w okresie bezpośrednio związanym z ustanowieniem i działaniem stanu wojennego oraz stopniową jego likwidacją”. Materiały zostały ułożone w porządku chronologicznym z podziałem na lata 1981, 1982 i 1983. Uzupełnia je kalendarium stanu wojennego i indeks osobowy. Jak podają autorzy, uwzględnili w swej pracy: źródła prawa stanu wojennego (dekrety i uchwały Rady Państwa, ustawy sejmowe, rozporządzenia i zarządzenia ministrów i inne), dokumenty przedstawiające argumentację strony rządowej (artykuły z prasy centralnej i regionalnej, wypowiedzi gen. Wojciecha Jaruzelskiego, odezwy Wojskowej Rady Ocalenia Narodowego, Głównego Zarządu Politycznego WP, Zarządu Polityczno-Wychowawczego MSW i inne), reakcję „Solidarności” na wprowadzenie stanu wojennego (ulotki, odezwy, ko-

⁵ F. Tych, *Długi cień zagłady*, Warszawa 1999, s. 40.

munikaty, artykuły i wywiady z prasy drugiego obiegu i prasy zagranicznej) oraz ilustrujące ważniejsze wydarzenia w okresie stanu wojennego (na przykład II Pielgrzymkę Jana Pawła II do Polski w czerwcu 1983 r.).

Obok dekretów Rady Państwa wprowadzających, zawieszających i znoszących stan wojenny, w tomie znalazły się materiały odnoszące się do działalności sądownictwa i prokuratury, uchwały Sejmu PRL zatwierdzające wprowadzony przez Radę Państwa stan wojenny i amnestię z lipca 1983 r., rozporządzenia Rady Ministrów o internowaniach, w sprawie wykonania przepisów dekretu o stanie wojennym w łączności, rozporządzenia poszczególnych ministrów, na przykład ministra spraw wewnętrznych dotyczące zezwoleń na zmianę miejsca pobytu czy ministra sprawiedliwości w sprawie tymczasowego regulaminu pobytu internowanych w ośrodkach odosobnienia.

Z publikowanych dokumentów dowiemy się też o składzie Wojskowej Rady Ocalenia Narodowego, znajdziemy w nich jej proklamację, oświadczenia, komunikaty i rezolucje (na temat motywów i celów działania w okresie stanu wojennego, sytuacji w zakładach pracy, środowiskach twórczych, transporcie i handlu), a także wystąpienia i wywiady oraz listy jej przewodniczącego Wojciecha Jaruzelskiego (wystąpienie 13 grudnia 1981 r. w TVP, przemówienie na pierwszym posiedzeniu sejmu po wprowadzeniu stanu wojennego 25 stycznia 1981 r. czy list do Jana Pawła II z 6 stycznia 1982 r.).

W książce zamieszczono także przykłady artykułów propagandowych z ówczesnej prasy centralnej („Trybuny Ludu”, „Żołnierza Wolności”, „Trybuny Robotniczej”) i regionalnej („Wiadomości Szczecińskich”, „Gazety Poznańskiej”) uzasadniające wprowadzenie stanu wojennego oraz ukazujące „prawdziwe oblicze i cele” przywódców i działaczy „Solidarności”.

Z druków opozycji zamieszczono liczne ulotki, odezwy i apele. Są to przede wszystkim dokumenty poszczególnych ogniw podziemnej „Solidarności” – lokalnych (w tym ważniejszych zakładów pracy), regionalnych oraz ogólnokrajowych. Stosunkowo najwięcej z nich sygnowała Tymczasowa Komisja Koordynacyjna NSZZ „Solidarność”. Obok archiwaliów „Solidarności” można znaleźć druki innych niezależnych organizacji utworzonych przed 13 grudnia 1981 r. (np. Niezależnego Zrzeszenia Studentów) i po wprowadzeniu stanu wojennego (Ruchu Wolnej Polski). W tomie zamieszczono też apele i odezwy, a także artykuły i wywiady czołowych działaczy opozycji (między innymi Zbigniewa Bujaka, Jacka Kuronia, Adama Michnika, Zbigniewa Romaszewskiego), publikowane w drugim obiegu lub przez prasę zagraniczną. Tematyka tych materiałów jest różnorodna. Znajdują się wśród nich na przykład protesty przeciwko wprowadzeniu stanu wojennego, instrukcje strajków i tworzenia struktur podziemnych czy bojkotu zarządzeń i ograniczeń stanu wojennego, apele do funkcjonariuszy MO i żołnierzy WP oraz oświadczenia w związku z delegacją „Solidarności”, wezwania do udziału w manifestacjach rocznicowych i deklaracje programowe oraz prognozy rozwoju sytuacji w Polsce. Autorzy zamieścili również archiwalia dotyczące II Pielgrzymki Jana Pawła II do Polski w 1983 r. oraz zapis rozmowy z internowanymi w stanie wojennym byłymi przywódcami partii i państwa, Edwardem Gierkiem i Piotrem Jaroszewiczem.

Prezentowane dokumenty pochodzą z zasobów byłych archiwów i bibliotek Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (głównie Wydziału Informacji KC PZPR), Akademii Spraw Wewnętrznych, Głównego Zarządu Politycznego Woj-

ska Polskiego, Instytutu Badania Współczesnych Problemów Kapitalizmu czy Zarządu Polityczno-Wychowawczego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, ze zbiorów nie znanego szerzej Instytutu Naukowego im. gen. Edwarda Rozłubirskiego i jego członków, a także powszechnie dostępnych publikacji książkowych dotyczących stanu wojennego.

Wydawnictwo to jest typowym przykładem publikacji rocznicowej, wykonanej małym nakładem sił. Jego zaletą jest zebranie w jednym tomie części, niewielkiej zresztą (jak przyznają to sami autorzy), dokumentów dotyczących stanu wojennego, głównie o charakterze normatywnym i propagandowym. Co ciekawe, o ile liczne są dokumenty ilustrujące propagandę PRL-owską tego okresu, to brak jest dokumentu prezentującego jej cele i skutki.

Poważne zastrzeżenia budzi przyjęta przez autorów zasada publikowania dokumentów wytworzonych jedynie w czasie trwania stanu wojennego, co powoduje brak wielu archiwaliów prezentujących na przykład przygotowania do stanu wojennego. Ponadto razi nieobecność materiałów obrazujących skalę oporu społecznego i represji stosowanych przez władze komunistyczne (dopiero w kalendarium uważny, cierpliwy czytelnik odnajdzie informację o „sukcesach” MSW w walce z opozycją), zagranicznych reakcji na wprowadzenie stanu wojennego czy też wpływu „bratnich” krajów socjalistycznych na wydarzenia lat 1981–1983 (a w szczególności na samą decyzję o wprowadzeniu stanu wojennego).

Wartość tej pozycji pomniejsza brak przypisów, autorzy podają jedynie informacje o źródle pochodzenia prezentowanych dokumentów. Autorzy nie pokusili się też o napisanie merytorycznego wstępu, gdyż za taki trudno uznać ich wykład poprzedzający prezentowane dokumenty.

Nader skromne i wręcz tendencyjne wydaje się też kalendarium stanu wojennego. Pominięto w nim wiele ważnych wydarzeń omawianego okresu, chociażby informację o pacyfikacji Kopalni „Manifest Lipcowy” 15 grudnia 1981 r., podczas której użyto broni i postrzelono czterech górników. Z kolei pod datą 16 grudnia 1981 r. wiadomość o buncie internowanych w Białogórze i zdemolowaniu przez nich tegoż ośrodka poprzedza informację o „odblokowaniu” w tym samym dniu Kopalni „Wujek” i śmierci dziewięciu górników w wyniku tej operacji. Przykładem tendencyjności jest też na przykład informacja o „zakończeniu” (a faktycznie pacyfikacji) strajku w Hucie „Katowice” 23 grudnia 1981 r. Takich przykładów można przytoczyć więcej.

Tom dokumentów przygotowanych pod kierownictwem Tadeusza Walichnowskiego może być lekturą pomocniczą dla osób nie mających czasu na przeglądanie prasy oficjalnej i nieoficjalnej z okresu stanu wojennego. Nie jest to jednak pozycja, która poszerzyłaby naszą wiedzę na temat wydarzeń z lat 1981–1983.

Grzegorz Majchrzak

Małgorzata Albińska, *Ośrodki emigracji polskiej wobec kryzysów politycznych w kraju (1956–1981)*, Oficyna Wydawnicza Arboretum, Wrocław 2000, ss. 230

W ostatnich latach tematyka emigracyjna coraz częściej staje się przedmiotem wnikliwych badań. Niemal od początku było pewne, że obok politycznych